

В. В. Міхєєва

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ УКРАЇНЦІВ У СИСТЕМІ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА

Виховання підростаючого покоління в усі часи виступало і виступає найважливішим соціально-педагогічним завданням, від рішення якої багато в чому залежить майбутнє народу. Звернення до вікових прогресивних традицій предків сьогодні багато в чому визначається необхідністю вдосконалення виховної теорії і практики, що склалися в суспільстві.

Саме духовно-моральне багатство народних звичаїв і традицій дає можливість показати зразки з минулого життя і приклади для формування підростаючого покоління. Використання багатого виховного досвіду наших предків, демонстрація усієї краси національного колориту, безумовно, допоможуть зорієнтуватися і обрати єдино правильну лінію поведінки серед людей, що оточують нас.

Певна закономірність простежується і в тому, що в епохи кризові, переломні виникає бажання звернутися до минулого, аби зрозуміти причини нинішнього стану традицій і звичаїв, повернувшись у вихідну точку, вийти на новий виток життя. Звичаї і традиції відбивають національну культуру, що історично склалася, і національний характер того чи іншого народу. Вони зачіпають усі без винятку сторони життя суспільства : взаємовідносини людей, людини і суспільства, її ставлення до сім'ї, праці, представників інших народів і т. д.

Традиції і звичаї є одними з давніх засобів і методів виховання, сформовані часом. Особливості виховання підростаючого покоління і сімейно-побутові традиції народу закріплені також у звичаєвому праві, інтерес до якого останніми роками досить великий.

Звичаєве право є прадавньою формою права, норми якого зафіксовано в звичаях, що усно передаються від покоління до покоління. Звичаєве право історично передре писаним законам, подібно до того, як юридичний звичай як правова норма передре закону взагалі.

Звичаєве право являє собою історично найраннішу форму правових стосунків, відповідає як пануюча і єдина форма права найбільш низьким шаблям розвитку класового суспільства.

Важливу роль виграло звичаєве право у сфері сімейного життя селян. Головна господарська функція сім'ї була спрямована на відтворення матеріальної основи і економічного благополуччя. Основною передумовою цього були налагоджені форми сімейного ладу і способи реалізації внутрішньосі-

мейних стосунків у перебігу повсякденної дійсності. Усі джерела відмічають характерну для селянської сім'ї стабільність провідної ролі голови двору – батька, старшого сина, рідше – матері. В той же час звичаєве право і народна мораль передбачали значну відповідальність голови сім'ї перед нею. У народі суворо засуджувалися його марнотратство, пияцтво, лінь. І навпаки, працьовитість, господарність уважалися єдиними джерелами достатку в сім'ї.

Голова сім'ї був наділений великою владою. Він розпоряджався майном сім'ї, розподіляв обов'язки між її членами, організовував і контролював господарську діяльність, стежив за релігійно-моральним життям кожного з членів сім'ї, вихованням дітей, турбувався про порядок. Народ приділяв велику увагу внутрішньосімейним стосункам. Це ілюструє філософія народних прислів'їв: «Не потрібний скарб, коли у чоловіка і дружини лад», «Краще об'єднання – чоловік і дружина». Патріархальні засади сім'ї робили жінку залежною від чоловіка. «Чоловік дружині закон» – говорить народне прислів'я. З таким становленням жінки пов'язані деякі зловживання чоловіка, складне становище молодої невістки в сім'ї чоловіка, яка повинна була терпіти зловживання свекрухи, догоджати усім членам сім'ї.

В окремих регіонах України була навіть практика – невістка перший час після весілля за звичаєм брала на себе обітницю мовчання. Це була демонстрація покірності роду чоловіка.

Жіноче домашнє господарство велося під керівництвом старшої хазяйки – частіше за все це була матір (свекруха). Отже, могли зустрічатися різні несправедливості в розділенні обов'язків. Устрій же молодої сім'ї, в якій усе господарство ґрунтувалося на праці подружньої пари, забезпечувало жінці повну самостійність. Велике значення мало й те, що за звичаєвим правом посаг, який дружина приносила в сім'ю чоловіка, залишався її власністю. Дружина мала право розпоряджатися й результатами домашнього господарства (молоко, птахи та ін.). Народні звичаї вимагали поваги до жінки – господарки. Вони захищали її гідність в сім'ї: «Без дружини, як без рук», «Чоловік у будинку голова, а дружина – душа», «Хороша дружина будинок збереже, а погана – своїми руками рознесе».

Велике значення надавалося взаємовідносинам батьків і дітей. Неповага дітей будь-якого віку до батьків просто не допускалася. У 1872 р. гр. Потанін мав можливість спостерігати зустріч дітей з Харківської губернії з російськими дітьми із Вологодської губернії і знайшов, що українські діти були скромніші і сором'язливіші за північноросійських, одержали краще виховання, і батьки тримали їх суворо. Навпаки, російські діти трималися з дорослими як рівні і сміялися над ними та вживали нехороші слова, лаяли навіть своїх батьків.

У разі конфлікту батьків і дітей звичаї, як і громадська думка, віддавали перевагу першим, навіть тоді, коли їх позиція була не зовсім справедливою. Зовнішнім проявом поваги до батьків було обов'язкове звернення до них на «Ви».

Народна традиція поклала на батьків основний обов'язок – добре виховання дітей: «Зумів дитину народити, зумій і навчити», «Не той батько, який народив, а той, що до розуму довів». Згідно із звичаєвим правом батьки повністю відповідали перед громадськістю за виховання дітей – і не тільки малолітніх, а й дорослих. Матеріали судових справ і етнографічні дані свідчать про те, що у разі провини дітей, порушення ними встановлених морально-етичних норм каралися також їхні батьки. Тому справі виховання дітей в сім'ї приділялася велика увага.

Крім занепокоєння про нормальний фізичний розвиток дитини («Щоб ріс не плакав, щоб ріс не хворів на голівку і на усе тіло»), у народі вважалося за необхідне з малоліття виховувати, навчати дитину. Передусім закладалися такі якості як працьовитість, чесність, доброта, шанобливе ставлення до старших: «Якщо дитину не навчиш в пелюшках, то не навчиш в подушках», «Гни тоді, як ще дубок, а не тоді, як вже кілок стане». Оскільки народження дитини розглядали як появу майбутнього працівника, продовжувача своїх батьків, то основну увагу в сім'ї приділяли трудовому вихованню. Діти рано привчалися до праці, між ними розподілялися обов'язки відповідно до віку і статі. З 12 років хлопчик повинен був уже знати всі дорослі чоловічі роботи, а дівчинка – жіночі.

Основний принцип трудового виховання в сім'ї – «Ніхто не сміє дармувати». Мета його не тільки в наданні практичної допомоги батькам, а й у тому, аби прищеплювати любов до праці, обов'язковість, нетерпимість до байдкування. Увага приділялася й інтелектуальному розвитку дітей. «Не бажай синові багатства, а бажай розуму», «Знання роблять життя красним». Істотним у народній педагогіці є акцент не на розвиток в дитині розуму взагалі, а розуму доброго.

Обов'язком батьків і сім'ї було й прищеплення дитині з малоліття основних християнських морально-етичних якостей. І в сім'ї, і в суспільстві слідували за тим, аби дитина не зазіхала на чуже, говорила правду, поважала всіх старших людей, була чесною, доброю, шанобливою людиною.

Особливе місце у сімейних стосунках відводилося матері. В українців зберігався пережиток давнього культу матері як основної хоронительки родинного вогнища. Невдячність дітей, образа, нанесена матері, тлумачилися народною традицією як порушення основних морально-етичних основ родинного і взагалі людського співіснування, злочин, за який наставляла невідворотна розплата.

Таким чином, норми і правила, що характеризують сімейний устрій українців, дозволяють говорити про основні цінності нашого народу в цій сфері. Шанобливе ставлення до людей, відповідальність за доручену справу, працьовитість, взаємодопомога, гостинність, шанування старших є одними з найпрогресивніших традицій, що склалися в Україні. У процесі виховання дітей і роз'яснення їм позитивних моментів у вітчизняному сімейно-побутовому устрої відбувалося формування життєвих орієнтацій. У наших звичаях передбачалося передавання молодим поколінням цінного морального досвіду, встановленого практикою побутового життя народу, системою наших звичаїв.

С. М. Олейников, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕС ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Динаміка соціальних процесів глобальної взаємозалежності держав, економік, культур, характеризується стисненням світу та інтенсифікацією усвідомлення людьми світу як єдиного цілого. Цей процес протікає за трьома основними напрямками: економічним, політичним, культурним (Л. Склер, Е. Гідденс, У. Бек, М. Уотерс). Якщо політична й економічна глобалізація відображені в певному консенсусі поглядів (наприклад, глобалізацію в політичній сфері пов'язують з ослабленням суверенітету національних держав, в економічній – з настанням нового типу капіталізму (виходом ТНК з-під контролю держав тощо), то відносно культурних її аспектів єдина точка зору відсутня. Вторгнення у сферу правової культури, де зачіпається особистісний рівень, процес глобалізації набуває особливого змісту. Правова культура може бути розглянута як форма соціального регулювання глобалізації, для якої характерна зміна світосприйняття: зміна ментальності людини, поява ноосферної свідомості; перехід на інноваційний шлях розвитку; руйнування замкнутих світів, заснованих на традиції; підвищення значущості етичної проблематики в глобальному процесі. У концепції правової культури зростає пріоритет прав окремої людини над міжнародним правом. Простежується моралізація світової політики і права. Здійснюється перехід від політики інтересів і цілей до політики цінностей (Ю. Хабермас). У дослідженні правової культури на перше місце висуваються економічні проблеми, проблеми взаємодії інформаційного та культурного чинників, проблеми глобальної безпеки.

Соціальні трансформації останніх років не завжди враховують особливостей історичних і геополітичних чинників, ціннісних настанов, що впливають на формування і динаміку правокультурних координат. Глобальні про-